

Marijos Gimbutienės 100-osioms gimimo metinėms

Prie gyvybės medžio šaknų: Marija Gimbutienė šeimos moterų draugijoje

<https://doi.org/10.51554/TD.21.62.06>

DAIVA VAITKEVIČIENĖ

Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas

ANOTACIJA. Marijos Gimbutienės – mokslininkės, teoretikės ir archeologės praktikės, veiklios, įvairiapusiškos ir jautrios asmenybės – intelektualinis palikimas, ypač lituanistinė jo dalis, iki šiol yra palyginti mažai tyrinėta. Šiame straipsnyje atskleidžiamas M. Gimbutienės ryšys su šeima ir išryškinamas jos santykis su mama Veronika Janulaityte-Alseikiene. Straipsnio autorė kelia ir pagrindžia mintį, kad ypatingas ryšys su mama ir kitomis šeimos moterimis, jų pavyzdys ir autoritetas padėjo M. Gimbutienei įžvelgti ir atpažinti archeologinėje medžiagoje veiklų ir kūrybišką moteriškąjį pradą bei sudarė prielaidas ieškoti moteriškųjų deivių pasaulio archeologinėse kultūrose.

RAKTAŽODŽIAI: Marija Gimbutienė, Veronika Alseikiene, indoeuropiečiai, Senoji Europa, Deivės religija, moterys, šeima.

1944 m. priversta trauktis iš Lietuvos ir pasirinkti emigrantės kelią, Marija Gimbutienė rašė:

Kad reikia bėgti nuo bolševikų, buvo visai aišku. Mums atrodė, kad tai gyvybės arba mirties, o jei ne mirties, tai Sibiro klausimas. <...> Viešpatie, kaip gi čia pasiryžti? Argi įmanoma skirtis su Lietuva, su mama? <...> Protas tačiau diktuoja aiškiai ir kietai – nuo bolševikų reikia bėgti, palikus brangiausiąją žemę, brangiausiąją mamą, palikus brangiausiąjį savo darbą – Lietuvos proistorę su jos nežinomais Lietuvos žemėje slypinčiais turtais, palikus taip kruopščiai rinktas vertingas knygas (GDP: 126–128).

M. Gimbutienė išvardija tris brangenybes, kurios sudarė viso jos gyvenimo pamatą, – tai akademinis darbas, lituanistinė-visuomeninė veikla ir ryšys su šeima. Jos žodžiais tariant, tai *brangiausiasis darbas*, *brangiausioji žemė*, *brangiausioji mama*. Tai trys svarbiausios Marijos gyvenimo ir veiklos dimensijos, nepaisant, kokioje pasaulio vietoje ji bebūtų gyvenusi ir dirbusi.

Marija Gimbutienė su mama Veronika Alseikiene 1969 m. Vilniuje. *Nuotrauka iš Lietuvos literatūros ir meno archyvo, LLMA F. 459, ap. 3, b. 129, l. 4*

M. Gimbutienės – mokslininkės, teoretikės ir archeologės praktikės, sykiu veiklios, įvairiapusiškos ir jautrios asmenybės – mokslinis ir kultūrinis palikimas (ypač lietuviškoji jo dalis) iki šiol yra palyginti mažai tyrinėtas. Nors prieš porą metų apgintoje Rasos Navickaitės disertacijoje (Navickaitė 2019) gan plačiai aptariamas M. Gimbutienės teorijų ryšys su feministine perspektyva ir reikšmė ekofeministinės ir neopagoniškos krypties judėjimams, tačiau šiandien vis dar mažai težinome apie M. Gimbutienės gyvenimą ir jos mokslinę veiklą, trūksta tyrimų apie visuomeninę ir kultūrinę veiklą. Šiame straipsnyje siekiu atskleisti vieną jos asmenišką gyvenimo aspektą – mokslininkės ryšį su šeima, ypač išryškindama santykius su mama Veronika Alseikiene, su kuria Marija, gyvendama JAV, nepaprastai intensyviai bendravo laiškais. Žvelgdama į M. Gimbutienės ir jos šeimos gyvenimo faktus juos nagrinėsiu ne iš folkloristui įprastos gyvenimo pasakojimų tyrinėtojo pozicijos, bet stengdamasi išryškinti šeimos tarpusavio santykius ir vaidmenis, kurie vėliau turėjo didžiulę įtaką M. Gimbutienei renkantis mokslinių tyrimų objektus ir keliant drąsias hipotezes. Asmeniškumas man neatrodo atsietas nuo M. Gimbutienės akademinio darbo ir lituanistinės veiklos; keliu prielaidą, kad ypatingas ryšys su mama ir kitomis šeimos moterimis, jų pavyzdys ir autoritetas padėjo M. Gimbutienei įžvelgti ir atpažinti archeologinėje medžiagoje veiklą ir kūrybišką moteriškąją pradą ir sudarė prielaidas ieškoti moteriškųjų deivių pasaulio archeologinėse paleolito ir neolito kultūrose. Asmeniškoji M. Gimbutienės gyvenimo pusė yra svarbi ne tik

kaip XX a. lietuvių emigrantės patirtis ar žymios mokslininkės gyvenimo istorija, bet ir kaip žinių šaltinis, leidžiantis geriau suprasti Senosios Europos civilizacijos teorijos genezę, giliau pažįstant šios teorijos autorę.

STIPRIŲ MOTERŲ GIMINĖJE

1993 m. sakydama kalbą Vytauto Didžiojo universitete garbės daktarės vardo suteikimo proga M. Gimbutienė sakė:

Su pačia švenčiausia pagarba tariau ačiū Mamytei, tetai Julijai Biliūnienei–Matjošaitienei ir jos dukrai – mano svarbiausiai auklėtojai Meilei Lukšienei – už visą stiprybę ir neribotą meilę, – jos sukūrė stiprios lietuvių moters simbolį (GLP: 18).

M. Gimbutienės mama Veronika Janulaitytė–Alseikienė, teta Julija Janulaitytė–Biliūnienė–Matjošaitienė ir pusseserė Meilė Matjošaitytė–Lukšienė – tai trys šviesios ir stiprios moterys, daug nusipelnusios Lietuvai ir turėjusios didžiulę įtaką Marijos gyvenimui. Šeimos terpė ne tik formavo jos asmenybę, bet ir liko svarbi per visą gyvenimą – net ir būdama emigracijoje Marija palaikė intensyvius ryšius su Lietuvoje likusia šeima.

Veronika Janulaitytė–Alseikienė (1883–1971) buvo viena iš nedaugelio lietuvių moterų, kurios, nors valstietiškos kilmės, XIX–XX a. sandūroje pasiekė universitetinį mokslą, nepaisant menkų išteklių ir tam laikui būdingo ypač skeptiško požiūrio į mergaičių lavinimą. „Kai dar Lietuvoje motinos savo vaikų nuo skverno bijodavo paleisti, mano mama jau studijavo mediciną Šveicarijoje, Vienoje, baigė studijas Berlyno universitete“, – didžiudamasi kalbėjo apie savo mamą Marija (APL: 13). Janulaičių šeima, gyvenusi Malavėnų kaime netoli Šiaulių, buvo išskirtinė to meto valstiečių bendruomenėje – iš devynių vaikų net penki baigė mokslus: du sūnūs, Juozas ir Pranas, tapo kunigais, Augustinas – teisininku (tai žymus politikas ir visuomenininkas, Vytauto Didžiojo universiteto profesorius), o seserys Julija ir Veronika mamai Agotai Janulaitienei ir mokytiems broliams padedant baigė medicinos mokslus. Julija Šiauliuose įgijo dantų techniko specialybę ir 1904 m. Charkove tapo diplomuota dantų gydytoja. Veronikos kelias buvo ilgesnis ir reikalavo atkaklesnių pastangų. Baigusi mokyklą Šiauliuose 1903 m. ji išvyko į Berno universitetą Šveicarijoje, kuris pats pirmasis Europoje, jau nuo 1864 m., buvo atvėręs moterims medicinos fakultetų duris (APL: 21–23). Veronika čia studijavo visus metus, vėliau studijas tęsė Vienoje ir Berlyne. Tuo metu Berlyno universitete tarp 400 medikų studentų tebuvo vos keturios moterys (LP: 292). 1908 m. Veronika apgynė disertaciją ir Berlyno universitete gavo medicinos mokslų daktarės laipsnį. Gavusi diplomą su įrašu *virgo doctissima* – „mokyčiausia mergina“, ji tapo akių chirurgė.

Nors Veronikai buvo siūloma likti universitete ir tęsti mokslinį darbą, ji grįžo į tėvynę, čia ištekęjo už gydytojo Danieliaus Alseikos. Po blaškymosi po skirtingus Rusijos imperijos miestus, praūžus Pirmajam pasauliniam karui, 1918 m. Alseikos Vilniuje įsteigė pirmąją mieste lietuvišką gydymo įstaigą – Lietuvių sanitarinės draugijos polikliniką. Be gydytojų darbo, Veronika ir Danielius tuo pat metu dirbo visuomeninį, politinį ir kultūrinį darbą: Danielius užsiėmė kultūriniu švietimu ir lietuviška leidyba okupuotame Vilniaus krašte, o Veronika rūpinosi ligoninės išlaidų, steigė našlaičių prieglaudą ir amatų mokyklą mergaitėms. Tai buvo labai veikli, energinga moteris, anot Kornelijos Jankauskaitės, „tai buvo moteris ugnikalnis, kuri gyvenime išsiveržė smogiančia dvasine jėga, galinčia pakeisti pasaulį“ (APL: 15)¹. Marijos vaikystė prabėgo tarp Lietuvių poliklinikos Vilniaus gatvėje, kur dirbo abu tėvai, ir namų Jogailos gatvėje. Tame pačiame name Jogailos gatvėje gyveno Veronikos sesuo Julija Matjošaitienė su šeima; seserų butų durys buvo vienos priešais kitas (APL: 27). Marija augo apsupta ne tik mamos, bet ir tetos meilės (tai vėliau išaugo į visą gyvenimą trukusią artimą draugystę), čia mezgėsi ryšiai su pussesere Meile Matjošaityte-Lukšiene (GLP: 201).

1931 m., kai Marijai suėjo dešimt metų, V. Alseikienė su vaikais persikėlė į Kauną, tuometinę Lietuvos sostinę, Vilniuje palikusi vyrą Danielių. Priešasčių daug – neramus ir slegiantis gyvenimas Lenkijos okupuotame krašte, persekiojimai dėl lietuviškos veiklos, čia likusių lietuvių tarpusavio nesutarimai dėl politinių ir visuomeninių tikslų ir veikimo būdų, pagaliau ir siekis, kad vaikai galėtų mokytis lietuviškame universitete. Prisiminimuose Veronika rašė:

Dirbau labai sunkų ir nedėkingą labdaros darbą nuo 1914 m. <...> Sveikata smarkiai sušlubavo. Reikėjo galvoti ir apie savo vaikus. <...> Nuolatiniai materialiniai sunkumai lietuvių ligoninėje, intrigos, šmeižtai, partijų peštynės – visa tai alino jėgas. Nusprendžiau viską mesti, palikti ligoninę, kurią pati organizavau ir 15 metų sėkmingai dirbau. <...> Vis dėlto apsisprendžiau ir išvykau į Kauną, kur manęs niekas nelaukė. Tai buvo didelė mano gyvenimo drama (APL: 94).

Svarbi šios dramatos dalis – nesusiklostę santykiai su vyru Danieliumi Alseika. Jau 1920 m., prieš pat gimstant Marijai, jis išvyko į Ameriką rinkti aukų lietuviškoms knygoms ir abejojo, ar dar sugrįšias į šeimą. Vis dėlto, gimus mergaitei, šeima vėl susijungė. Santykiai, deja, nebuvo darnūs², Veroniką ypač skaudino tai, kad

- 1 Veronikos Alseikienės gyvenimas ir veikla aprašyta jos prisiminimuose, skelbtuose leidinyje *Daktarės Veronikos Alseikienės prisiminimai ir laiškai* (2010) ir Kornelijos Jankauskaitės įvadiniame straipsnyje „Daktarė Veronika Janulaitytė-Alseikienė – garbingos ir spalvingos Janulaičių šeimos atstovė“.
- 2 Julija Matjošaitienė taip nupasakojo šią situaciją: „Danielius išvažiuoja į Ameriką, galvodamas nebegrįžti, bet durų paskui save neužtrenkė. Draugiškumas lieka, laiškai ėjo. Verutė, likusi su sūneliu, kitas laukiamas kelyje, linksmai, gražiai gyveno. Dirbo su dideliu pasiryžimu. Pilna

vyras nevertino jos profesinių ir visuomeninių sugebėjimų, ribojo siekius. Sesuo Julija Matjošaitienė rašė:

Dirbo labai daug visuomenei. Turėjo didžiausią praktiką, pasisekimą. Labai sėkmingai darė operacijas. Plačiai buvo žinoma kaip gera specialistė. Tuomet Danieliaus buvo siauras supratimas: moteris negali būti pirmoji. Visi duomenys jos pusėj. O jis jos patarimą leisdavo pro pirštus arba visai ignoravo (LP: 139).

Sesuo jautė neišnaudotą Veronikos potencialą:

Jeigu jinai būtų ėjus mokslo keliu, tai būtų daug pasiekus, aukštai pasižymėjus prie savo stipraus būdo, gabumų, stropumo. Pasuko ne tuo keliu, praktika, visuomeninis darbas, šeimos kūrimas, energiją eikvojo kita kryptimi. Sukūrus šeimą [su Danielium Alseika] apsilvylė, nebuvo gilios harmonijos sugyvenime. Ne su tuo tipu susitiko. Tas prislėgė, sparnus prispaudė. Pritrūko fizinių jėgų, energijos, po sunkaus gyvenimo užsienyje vėl mestis į mokslus nebepajėgė (LP: 138).

Prispaustų, surištų sparnų motyvas kartojasi Veronikos laiške, apie 1942 m. rašytame Marijai, kuriame ji reaguoja į dukros sudėtingus santykius su vyru Jurgiu Gimbutu. Veronika moko Mariją:

Neturi jausti, tarsi kas sparnus suriša, varžtus uždeda. Jeigu taip būtų, tai kaip asmenybė žūtum. Nenorėčiau, kad tavo likimas atkartotų manąjį, nes aš 20 metų buvau užguita, prislėgta (APL: 288).

Pagaliau Veronika pasiryžo keisti savo gyvenimą, nebesitaikstyti su esama padėtimi. J. Matjošaitienė rašė:

<...> matydama, kad pasikeitimų neįvyks, nutarė pati skyrium tvarkytis. <...> Paėmusi daiktus, vaikus, išvažiavo į Kauną. Tragedija širdy didžiausia, o ašarų nei rūstaus žodžio niekas negirdėjo. Tik stipraus būdo žmogus gali šitaip pasielgti (LP: 140).

Sesers žodžiais tariant, „stipresnė negalėjo pakęsti būti lenkiama ar stumiama į užpakalį. Geriausiai negyventi po vienu stogu“ (LP: 140). Veronikai su vaikais

.....
energijos, pakilimas, pasisekimas darbe, sveikata gera, svajonėse skendo galvodama apie savo būsiančią mergytę. Išvažiudamas tiltų nesudegino. Sako: „Jei sūnus, negrišiu, bet jei duktė, taip.“ Sužinojęs, kad dukrytė, nerimastis paėmė, taip įsinorėjo grįžti į šeimos židinį. Pradėjo dovanas ruošti, pirkti, ruošės kelionei. Sugrįžo su dideliu džiaugsmu, rodos, turės pradėti naują gyvenimo erą. Džiaugėsi, mylėjo gražiąją dukrytę. Deja, paskutinės kibirkštys ir vieno, ir kito užgesusios. Kaip besistengė, gyvenimas nesiklijavo, kaip norėta“ (LP: 139–140).

persikėlus į Kauną, Marija pradėjo lankyti Aušros mergaičių gimnaziją, vėliau įstojo į Vytauto Didžiojo universitetą. V. Alseikienė dėjo labai daug pastangų, kad vaikai gautų kuo įvairesnį išsilavinimą. Anot K. Jankauskaitės, nors Veronikos profesija buvo nehumanitarinės pakraipos, bet vaikus auklėjant šieji principai dominavo (APL: 27). Motina Marijai samdė geriausius muzikos mokytojus (pradžioje ji mokėsi pas Jadvygą Čiurlionytę, vėliau – pas Mariją Alšlėbinaitę), o anglų kalbos ją mokė tikra anglė, motinos nežinia kaip surasta Kaune (ALP: 31). Neturėjusi galimybių realizuoti savo gebėjimų, Veronika stengėsi kuo daugiau jų suteikti dukrai. Anot M. Lukšienės, Veronika ir jos sesuo Julija, negalėjusios išsiskleisti, „abi, kaip daugeliui motinų būna, visą gyvenimo sąmoningą energiją kaupė, kad vaikų toks likimas neištiktų“ (LP: 509). Veroniką ir Juliją Janulaitytes ji pavadino „neprakalbintomis sielomis“:

Abi dėl tuo metu nesusiklosčiusių aplinkybių liko iki galo, kaip sakoma, „neprakalbintos sielos“, nesirealizavusios pagal savo asmenybės duotybes ir abi žiūrėjusios į motinystę tarsi į savęs realizavimo tęsinį, – tai dažnas reiškinys. 1921 m. atėjo į pasaulį Marija Alseikaitė, vėliau Gimbutienė. Galima šypsniu palydėti teiginį, kad atėjo pilkšvomis rimtomis akimis, pro kurias dar kūdikis žvelgė susimąstydama ne apie vaikiškus dalykus. Augo viskuo aprūpinta, išvalgiai ypač motinai galvojant apie kiekvieną vaiko turimą ateities daigą. <...> Motina ją dievino (LP: 507).

K. Jankauskaitė, rašydama apie V. Alseikienę, pažymi tiesioginį motinos ir dukters ryšį: „Marija, galima sakyti, tiesiogiai paveldėjo iš savo motinos daugumą charakterio bruožų – drąsą, ryžtą, neišmatuojamą energiją, darbštumą, gyvybingumą“ (APL: 13). Teta J. Matjošaitienė seseriškai apibendrina: „Verutė savo vidaus ekspansiją [jai] supylė, dar pridėdama grūdą stipriausią iš savo mamytės. Tik laukti vaisių beliko“ (LP: 140).

V. Alseikienei persikėlus į Kauną, į laikinąją sostinę taip pat persikėlė ir sesers J. Matjošaitienės šeima. Kaip ir Vilniuje, seserys apsigyveno netoliese, kad galėtų palaikyti artimus ryšius. Marija nuolatos bendravo su teta Julija bei pussesere Meile – seserų Veronikos ir Julijos šeimos sudarė vieną artimais ryšiais susietų moterų bendruomenę. Seserys Veronika ir Julija buvo neišskiriamos, nors jų charakteriai buvo skirtingi – Julija švelni, labiau humanitarinės pakraipos, o Veronika energinga, veikli, konstruktyvi, tačiau būdamos kartu viena kitą papildė ir sustiprino³.

3 Meilė Lukšienė yra apmąščiusi seserų Julijos ir Veronikos charakterių skirtumus ir jų tarpusavio santykį: „Janulaičių šeimoje buvo galima išskirti tarsi du tipus: vienas daugiau besiorientuojantis į pragmatiškumą, antrasis nukreipęs žvilgsnį daugiau į intelektualinę erdvę. O savo ruožtu šis pastarasis skykla tartum į du potėpius – su akcentais daugiau į racionalųjį ir emocionalųjį pasaulius. Seserys, Julija ir Verutė, anaipytol tuo atžvilgiu nebuvo priešingybės, bet ir ne panašybės. Jos tarsi viena antrą papildydavo, paremdavo. Energijos, veiksmo buvo ypač pilna jaunesnioji [Veronika – D. V.]. Mamulė į sesers pranašumus žiūrėdavo su pasigėrėjimu. Todėl tarp abiejų viešpatavo retas harmoningumas ir meilė“ (LP: 507).

Ryšys tarp seserų persidavė ir į antrąją moterų kartą: M. Alseikaitė-Gimbutienė be galo mylėjo tetą Juliją. Jų ryšys nenutrūko ir Marijai atsidūrus Amerikoje; M. Lukšienė rašė:

Tarp Mamulės, vadinamos tiesiog Julyte, ir Marijos meilės ryšiai tuo metu dar sustiprėjo. Abiejų nešiojamos savyje erdvės, matyt, dermingai rezonuo davo. Mamulė turbūt ten rasdavo to, ko jai trūko mūsų aplinkoje. Mariukas turbūt taip pat jausdavo tokį atgarsį, kurio ir ji pasigedavo. Saitai buvo ypatingi, dviejų labai artimų, bet savitų žmonių saitai, į kuriuos trečias negalėjo įsiterpti... (LP: 508).

Pati M. Matjošaitytė-Lukšienė buvo Marijai tarsi mylima sesuo, kurią ji švelniai vadino Meilyte. Išliko devyniolikmetės Marijos įrašas dienoraštyje, bylojantis apie gilų vidinį ryšį, nuoširdų supratimą:

Mano Meilyte, niekad man nebuvo taip gera, kaip šiandie, kai Tu mane paglostei, kai mes abi apsverkėm. Mes akimis pasikalbėjom. Tu nors minutei pajutai mane tokią, kokia aš esu. Ach, aš amžiams dėkinga visiems, kurie nors akimirsnį perveria mane. Taip išsiilgsti švelnaus ir gilesnio žvilgsnio. Meile, Tu šiandien pamatei mano giliausiąją dalelytę. Oi, kas būtų, kas būtų, jei neturėčiau ciocės Julės ir Meilytės! (GDP: 79).

Tarp pusseserių visą laiką išliko ryšys, jos palaikė viena kitą netgi tuomet, kai tai atrodė neįmanoma dėl geležinės uždangos ir atstumo, skiriančio Mariją nuo Lietuvos. Veronika ir Julija, jų dukros Marija ir Meilė bei judviejų dukros (tarp jų literatūrologė Živilė Gimbutaitė ir kultūros istorikė dr. Ingė Lukšaitė) – stiprios moterys, daug pasiekusios gyvenime savo valios pastangomis ir viena kitą palaikydamos. Tai lyg kokia didžioji šeima, kurioje moterys veikia kartu, dalijasi džiaugsmiais ir rūpesčiais. Todėl 1993 m. sakydama kalbą Vytauto Didžiojo universitete Marija neužmiršo viešai joms padėkoti „už visą stiprybę ir neribotą meilę“ ir pakylėjo jų gyvenimus į simbolinį lygmenį: „[j]os sukūrė stiprios lietuviškos moters simbolį“ (LP: 18). Nėra abejonių, kad į šį simbolinį lygmenį patenka ir pati Marija Gimbutienė.

„MANO TĖVAS MANY GYVAS“

Visgi M. Gimbutienės vaikystė ir jos gyvenimo vingiai bei akademinis darbas nebūtų suprantami be jos tėvo paveikslo, taip pat liktų neaiški ir santykių su mama raida. Nepaisant begalinio V. Alseikienės rūpinimosi dukra, Marijai vaikystėje ir jaunystėje pavyzdžiu ir idealu buvo ne mama, o tėvas Danielius Alseika – gydytojas, visuomenininkas, knygų leidėjas ir politikas. Mamą, racionalią ir gan

pragmatišką, Marija priėmė kaip duotybę, užtikrinančią jai sąlygas gyventi ir lavintis, tačiau jos susižavėjimo ir meilės objektas buvo tėvas. Tėvo idealistiniai siekiai, platus humanitarinis akiratis, lituanistiniai straipsniai bei pasiaukojantis lietuviškos spaudos redaktoriaus ir knygų leidėjo darbas buvo Marijos įkvėpimo šaltinis. D. Alseika buvo visiškai atsidavęs savo darbams ir idėjoms, tam skirdavo visą savo laiką ir lėšas – juk šeimos pragyvenimu rūpinosi žmona. 1918 m. D. Alseika buvo Lietuvos tarybos narys, o Lenkijai okupavus Vilniaus kraštą, jis, kaip teigia M. Lukšienė, „vadovavo visam Vilniaus krašto lietuvių politiniam gyvenimui – ėjo Vilniaus lietuvių laikinojo komiteto pirmininko pareigas. Komitetas buvo tarsi nelegali Nepriklausomos Lietuvos atstovybė okupuotam Vilniaus kraštui“ (GLP: 197). V. Alseikienė apie savo vyrą rašė:

Jeigu pasaulyje yra idealistų, tai vienas iš jų – daktaras Danielius Alseika. Jis buvo labai humaniškas, didelės tolerancijos žmogus, patriotas, jam rūpėjo tik visuomeninė veikla; jis rašė, redagavo, pats savo lėšomis leido knygeles; dirbo, kaip mokėjo ir galėjo (APL: 97).

Marijos meilė tėvui neliko be atsako. M. Lukšienė rašė:

Tėvas politikas, klinikos direktorius, istorikas, paprastai vaikų nepastebintis (nežinia ar kada mane, čia pat augančią, pakalbinęs), su Mariuku rasdavo šneką. Ir mezgėsi abipusė meilė. Jai anksti parūpo mokslai, gebėjo gyventi muzika, rinkosi tuo metu keistoką specialybę – archeologiją, kuriai mokėjo suteikti plačias problemines erdves, pereinančias nuo itin daiktiško, materialaus pagrindo prie dvasinių horizontų (LP: 507).

M. Gimbutienės brolis Vytautas Alseika pabrėžė: „Su tėvu ją siejo stiprus dvasinis ryšys. Aš buvau artimesnis su motina, o Marija – su tėvu“ (GILP: 35). Nors nuo 1931 m. Veronika su vaikais jau buvo persikėlusį į Kauną, Marija susirašinėjo su tėvu laiškais, pas jį lankydavosi per atostogas. Paaugusiai dukrai tėvas tapo pavyzdžiu ir idealu. Dienoraštyje ji rašė: „Aš eisiu tavo, tėtuk, keliais, už kuriuos turbūt nėra ideališkesnių. Tu parodei man gyvenimo kelią, ir aš seksiu juo!“ (GDP: 34). „Tėtuko gyvenimas – man pirmoji didžiausia gyvenimo pamoka. Didžiausia kūryba, nepalijaujantis darbas visą gyvenimą be mėnesio atostogų, tyriausia sąžinė, begalinis teisingumas, tvirčiausias aš...“ (GDP: 58). Tėvo mirtis 1936 m. sukrėtė penkiolikmetę Mariją, ji jautėsi praradusi svarbiausią gyvenimo vedlį: „Kodėl Tu, Tėtuk, nepagyvenai dar nors pora metų? Tada tu man gyvas galėtum būti mano gyvenimo vadovu. Kodėl aš turiu sekt ir pažinti Tave tik iš knygų?! Ach, tas prakeiktas žmonių likimas!“ (GDP: 37). Marija tapatinosi su tėvu ir savo kelią ankstyvojoje jaunystėje suprato kaip tėvo darbų tąsą:

Niekas, ai niekas man tiek įkvėpimo neduoda, kaip mano Tėtukas! Kiekviena jo mintelė mane verte pervėrus. Mano tėvas many gyvas. Mes taip pat jaučiam, puikiai sutariam. Tėtuks suprato, kas yra lituanistika, kas tai yra baltai, kas tai yra tautosaka, kas tai yra proistorė, etnologija! <...> Mano Tėve, brangiausias, Tu esi mano aš gražiausioji dalis, nes kas tik many gilesnio, kas tik many džiaugsmingiausia – viskas Tavo (GDP: 76).

„Tėtuk, aš Tau noriu pasižadėti tęsti Tavo gyvenimą“, – rašė dienoraštyje jaunoji Marija. Norinčiai sekti tėvo pavyzdžiu, jai, baigusiai gimnaziją, sunku buvo pasirinkti tarp medicinos ir humanitarinių studijų: „Atsistočiau dabar tarp dangaus ir žemės. Ką gi dabar veikti? Ką studijuoti? Ar mediciną, ar humanitarinius mokslus? Tai šimtą kartų sunkiau kaip dešimt egzaminų išlaikyt“ (GDP: 42). Apsisprendė pasirinkti humanitariką. Studijuodama lituanistiką ir skaitydama tėvo rašytus tekstus randa patvirtinimą, kad pasirinko teisingai:

Kokia laimė, kad aš dirbu savo darba! Skaitau tėtuko „Lietuvių tautinė idėja istorijos šviesoje“ ir tiesiog taip jaudinuos ir džiaugiuos, kad mano Tėvas buvo didelis lituanistas – plačia prasme – istorikas, etnologas ir net kalbotyroy nusimanąs (GDP: 73).

Atrodo, kad Marija, anksti praradusi tėvą, jo paveikslui suteikė viską, kas jai pauglystėje ir jaunystėje buvo svarbiausia, idealistiškiausia, kas ją vedė į priekį, kėlė dvasią. Vėliau tėvo idealų įsikūnijimo ieškojo savo pirmojoje meilėje – sužadėtinio, vėliau ir vyro Jurgio Gimbuto asmenyje. Tai matyti iš dienoraščio, iš laiškų, kur Marija Jurgį lygina su savo tėvu: „Įsimylėjau Jurgį. Jis man labai primena Tėtuką“ (GDP: 35); „Labai giliai jausdavau savo Tėvo meilę, jam mirus nebetikėjau vėl ką taip artimą surasti. Ir, Jurgi, Tu atsiradai. Tu, branguti, kurs man viską, viską atstoji! Tu mano idealų idealas“ (1938-04-14; GLP: 76).

Gyvenimas visgi vėliau parodė, kad vyriški idealai gali skaudžiai atsisukti prieš moteris. Šeimoje atlikdama žmonos ir mamos vaidmenį Marija ėmė jaustis nebepajėgi daryti tai, ką vyrai. 1945 m. gyvendama Tubingene ji dienoraštyje rašė: „Dažnai jaučiu, kad esu moteriškos prigimties, kuri nepajėgia ir tiesiog neturi sąlygų susilyginti su vyriškąja. Aš mama, aš virėja“ (GDP: 170)⁴. Marijos ir Jurgio Gimbutų šeimos istorija savaip atkartojė Veronikos ir Danieliaus Alseikų likimą: prabėgus 20 metų Marija paliko Jurgį ir, taip pat kaip ir jos mama Veronika, su vaikais apsigyveno atskirai. Alseikų šeima buvo pirminė terpė, kuri formavo M. Gimbutienės požiūrį į pasaulį, siūlė pasirinkimus, gludino charakterį. Vidinė ugnelė ir

.....
4 V. Alseikienė prisiminimuose rašė apie sudėtingus Marijos santykius su vyru, kylančius dėl jo patriarchalinio požiūrio į moters pareigas: „Bėga metai, Marija siekia profesorės statuso. Jurgis jai priekaištuoja, ypač kai reikia išvažiuoti į kongresus Europoje. Vyras jai neduoda ramybės prikišdamas, kad palieka namuose mažus vaikus, kad namuose nėra tvarkos, dulkės nenušluostytos ir t. t.“ (APL: 122).

aistra siekti to, kas svarbiausia gyvenime, dvasinio tikslo išskėlimas, pasiaukojimas idėjoms – visa tai ji matė savo tėvo paveiksle, kuriame atpažino prigimtinę sielos bendrystę, kartu ir projektavo save pagal panašų modelį. Marija jautėsi skolinga tėvui ir įsipareigojusi tęsti jo darbus, tarsi gyventi jo per anksti nutrukusį gyvenimą. Tai matyti iš pasikartojančių įrašų dienoraštyje, plg.: „Mano tėvas many gyvas“ (GDP: 76); „Tėtuk, aš tau noriu pasižadėt tęsti Tavo gyvenimą“ (GDP: 78); „Tavo, brangus tėtusi, pėdomis ir aš žengsiu tolyn“ (GDP: 31), „Kaip aš Tau atsidėkosiu? Nors savo darbus Tau aukosiu. Kai rašysiu doktoratą, jis bus ‘Mano brangiausiam Tėvui’“ (GDP: 77). Tėvas Marijai rodėsi atstovaujantis kūrybiškajai, įkvepiančiajai žmogaus esybės daliai, kurią galima būtų pavadinti dvasine ar dangiška. Ji jautėsi iš tėvo paveldėjusi kūrybinę dvasią ir įkvėpimą:

Ach, ciotka [Marija dienoraštyje kreipiasi į tetą Juliją – D. V.], Tu džiaugies, kad aš džiaugiuos gyvenimu, savo darbu! Tu sakai, kaip gerai, kad žmogus turi kūrybinės dvasios, tada ir vaikai turės tokie būti! Ir tikrai, tai visų didžiausia teisybė. Niekas, ai niekas man tiek įkvėpimo neduoda, kiek mano Tėtukas! (GDP: 76).

O mama jaunajai Marijai – savaiminė duotybė, gyvybės terpė, vargiai pastebima kasdienybėje. Jaunosios Marijos maištaujanti siela, save tapatinusi su tėvu, mamą suvokė kaip paskendusią buityje, nepajėgiančią suprasti jos sielos veržimosi idealų link. 1941 m. rugsėjo 24 d. Marija rašė: „Taip aš kartais viena vienintelė, našlaitė – tėtukštis miręs, o mama nors ir gyva...“ (GDP: 102). 1940 m. sausio mėnesį dienoraštyje užfiksuotas toks epizodas, apibūdinantis šeimos gyvenimą Kaune:

Mama su asilais lošia pulką. Namuose tušti plepalai ir triukšmas. <...> Ne, aš nepasiduosiu tai aplinkai! Bet tai – mano mama. Ach, dėl materialinių gėrybių aš turiu sukandus dantis tylėt. Kodėl, Mama, tu tokia nepanaši į mano Tėvą? <...> taip įkyrėjo tie dažni svečiai, tos ožkos pussėsės <...> Ir laimė... aš važiuoju Vilniui! – visai kiton aplinkon. Vėl prisiminsiu gražiuosius vaikystės metus, vėl kartosis giedrios dienos! Aš turėsiu išsivalyt iš tų prakeiktų kaunietišku įtakų. Man bus geriau. Šviesk man, Tėtuk, tu man – ugnelė! (GDP: 71)⁵.

5 Iš tiesų, kaunietiška, kiek miesčioniška atmosfera labai skyrėsi nuo Vilniuje vykusios idealistinės rezistencijos. Kaip rašo Meilė Lukšienė, „[T]en, Vilniuje, idealistinė lietuvių visuomenės atmosfera įvairiomis formomis buvo apėmusi palyginti didesnę žmonių ratą. Nepriklausomoje Lietuvoje po karo gyvenimas sparčiai normalizavosi ir pamažu ėmė formuotis rinkos ekonomikos visuomenė su vis ryškėjančiais polinkiais į vartotojiškumą. Neatsitiktinai, kaip anksčiau pastebėta, vilniškiai kartais kauniškiams mesteldavo tarsi priekaištą sakydami „a, Kaunas!“ (LP: 433). Marijos teta J. Matjošaitienė yra sau priekaištavusi, kad nesugebėjo išlaikyti tos dvasinės, kūrybinės, o ne buitinės, atmosferos lygio kaip Vilniaus laikais (ten pat). Marijos maištingumą greičiausiai papildomai kurstė ir tai, kad Veronika nebuvo panirusi į tą humanitarinį lituanistinį lauką, kuris jaunajai Marijai, studijuojančiai lituanistiką, archeologiją, etnologiją, atrodė egzistenciškai svarbus.

Motiniška meilė, atsidavęs rūpinimasis vaikais, šeimos gerovė ir saugumas – visa tai įvertinama tik tuomet, kai netenkama. Ši dilema jau ima ryškėti šešiolikmetės Marijos dienoraštyje. 1937 m. būdama skautų stovykloje Kulautuvoje ji rašo:

Kodėl aš tėtuką visai skirtingai myliu, negu mamą? Nors mamą irgi labai myliu. Kai dabar esu stovykloje, be galo išsiilgau mamos. Mama juk man viską, viską duoda. Aprūpina medžiagiškai, leidžia mane puikiai tobulintis. Ji yra išsilavinęs žmogus ir milijoną kartų daugiau už mane prityrus. Bet kas tai yra, kad mama mano sielos taip nepaveikia, kaip tėtukas. Kodėl gi?.. Gamta... (GDP: 37).

Mama Marijai buvo tvirtas pagrindas po kojomis (*viską duoda; aprūpina medžiagiškai*), žinios apie pasaulį (*išsilavinęs žmogus*) ir išmanymas, kaip jame gyventi (*partirtis*), tačiau – ne vedlys. Jaunosios Marijos pasaulyje viešpatauja laki, efemeriška kūrybinė energija, kurios ryškioje šviesoje nublanksta moterų žemiškas tvirtumas ir švelnus tarpusavio palaikymas. Iš lakios, veržlios kūrybinės energijos vėliau gims įspūdinga teorija apie indoeuropiečius, perėjusius visą Europą. Ir tik gerokai vėliau išryškės Marijos gyvenimo žemiškoji pusė, kuri suspindės jos iškeltoje Europos matristinės kultūros teorijoje.

IŠ TOLI BŪTI ARTI: MARIJOS GIMBUTIENĖS RYŠYS SU MAMA EMIGRACIJOS METAIS

Iš M. Gimbutienės dienoraščio matyti, kad šiltesnės spalvos kalbant apie mamą atsiranda po 1943 m., gimus dukrai Danutei ir pačiai Marijai patyrus motinystę. Išlikusiuose laiškuose ir dienoraščiuose dukros ir mamos ryšys ima ryškėti 1944 m., pasitraukimo iš Lietuvos momentu, o ypač plačiai atspindėtas jų susirašinėjime, prasidėjusiame po išvykimo praėjus daugmaž dešimčiai metų, kuomet po Stalino mirties Amerikoje gyvenančių lietuvių laišškai pradėjo pasiekti Lietuvą. M. Gimbutienės santykis su mama priklauso ypatingų ryšių kategorijai – tai artumas per nuotolį: dukra ir mama gali jaustis esančios arti viena kitos fiziškai būdamos labai toli.

Išvažiavimas iš Lietuvos buvo didžiulis išbandymas abiem. Marija dienoraštyje rašė:

Mama važiuoti nesiryžta. Amžius, sveikata neleidžia leisti į nežinomą, pavojingą kelionę. Bet mama negali prileisti, kad netektų vaikų, įvairiai dar kombinuoja: gal važiuotų tik Jurgis, o gal Danutę jai paliktume (GDP: 128).

Nepaisant nei mamos, nei dukros nerimo, išsiskyrimo diena ateina. Karo prisiminimuose Marija taip aprašė atsisveikinimą Nemuno prieplaukoje Kaune:

Pačiu paskutiniu momentu atbėga dar atsisveikinti mama, atneša Danutei pieno ir mums visiems vandens. Baidokas stovėjo vidury Nemuno; mums reikėjo pereiti per garlaivį ir dar paplaukti iki baidoko valtele. Mama palydi iki valtelės. Išbučiuoja Danutę, trumpai atsisveikina su manimi, su Jurgiu, su Liale. Mama buvo gana rami, jos veide mačiau neišpasakytą skausmą ir neišmatuojamą meilę. Paskutiniai jos žodžiai ir judesiai buvo taip švelnūs. Ach, tas atsisveikinimas! Jis ir mano visų šių paskutinių karo metų kančios ir ašarų simbolis. Ar jis buvo paskutinis? (GDP: 130).

Iš Kauno Gimbutai nuplaukė į Jurbarką ir dar kurį laiką apsistojo Jurgio tėvų ūkyje Antelkiuose prie Žvingių (dabartinis Tauragės r.). Marija dienoraščiui patikėjo išsiskyrimo su artimaisiais skausmą:

Kai tik mano mintys atitrūksta nuo kasdieninių rūpesčių, nuo Danutės, prisimenu savąjį gyvenimą – savo artimiausius, mylimiausius – mamą, tetą Julę, Meilytę, dėdes. Nejaugi aš taip ūmai netekau savo brangiausiųjų žmonių, savo paramos ir paguodos, pilnų meilės širdžių, kuriomis aš nuo pat savo kūdikystės dalinaus? Mama, neįta tai buvo Tavo paskutinis žvilgsnis mus išlydint Kauno prieplaukoje? Mama, mama, kad aš žinočiau, kas su Tavim dabar dedasi, kaip Tu gyveni, kur Tu esi... Mama, man širdis plyšta! (GDP: 110).

Marijos brolis Vytautas rašė: „Nuo 1944 iki 1959 m. Marija su motina, likusia viena Lietuvoje, jokio ryšio neturėjo. Dar iki pasitraukimo buvo nusistovėję nuoširdūs dukters ir motinos santykiai. Abi nežmonišškai kamavo ilgesys...“ (GILP: 38–39). Vėliau, 1945 m., gyvendama Urnau mieste Vokietijoje, Marija dienoraštyje rašė:

Mūsų ryšiai tebėra nutraukti su visais artimaisiais. <...> Ach, tos mūsų svajonės ir ilgesys. Mintys, sapnai apie mamą, artimuosius, apie tėviškę, apie kiekvieną mylimą daiktėlį verčia kraustytis iš proto. Vakaraus, bemigdydami savo vaikelį, dainuojame mūsų liaudies dainas, giliai į jas įsijausdami. Ir junti tada, kad esi Lietuvos žemelės išaugintas vaikas ir tik Lietuvos žemėje tau skirta augti ir klestėti, kitaip tu žuvis be vandens tarp svetimųjų (GDP: 160).

Tyla ir nežinomybė tęsėsi labai ilgai. Aplinkiniais keliais pasiekė tik esminės žinios – kas gyvas, kas miręs, kas į kur ištremtas ar emigravęs. M. Lukšienė prisiminė:

Emigravo su vyru Jurgiu ir vienerių metų dukrele 1944 metais, frontui beveik lipant ant kulnų. Nuo to laiko iki vadinamojo „Chruščiovo atlydžio“ (1953–1964) lietuviams išeiviams buvo neįmanoma bendrauti su likusiais Lietuvoje artimaisiais. Iš pradžių nieko

vieni apie kitus nežinojome. Kiek rūpintasi, kiek prisapnuota ir tamsių, ir šviesių sapnų. Stalinui mirus pamažu ėmė prasiskverbti viena kita žinelė. Mes žinojome, kad Marija gyva (GLP: 207).

Marija taip pat žinojo, kad mama išgyveno karą ir pirmuosius pokario metus. Jos dienoraštyje tarp 1946 m. vasario 23 d. ir kovo 1 d. įrašų įklijuotas V. Alseikienės ranka lenkų kalba užrašytas atvirukas su esmine informacija:

Mama gyva, Meilytė tris vaikelius augina, dėdė Praniukas, brangiausias, išvežtas [Maskvon, Sibiran]. Jurgio mama [Elena Gimbutienė], iš Lietuvos išvykusi prieš du metus į Lenkiją, š. m. kovo 14 d. po odisėjiškos kelionės pasiekė laimingai savo vaikus (GDP: 172).

Per Eleną Gimbutienę, kuriai pavyko prasiveržti į Vakarus, Marija šį tą sužinojo apie mamą ir artimuosius. E. Gimbutienės kelionė į Vakarus verta romano, pasak V. Alseikos, ji,

likusi viena be vaikų Lietuvoje, penkerius metus taip vargo ir ilgėjosi, kol nutarė jėga prasiveržti per lenkų ir vokiečių sienas pačiu stalininio siautėjimo laiku. Ji išpardavė visus savo daiktus ir vis eidavo prie garvežių mašinistų, siūlydavo jiems aukso, kad šie paslėptų ją tarp anglių. Galop ji šitaip atsidūrė Vakarų Vokietijoje (GILP: 39).

Marija žinojo, kad ne mažesnę ilgesį ir skausmą dėl savo vaikų jautė ir jos mama Veronika. 1947 m. lapkričio mėnesį Marija dienoraštyje rašė:

Taip dažnai man stojas vaizdas mamos, kuri nebeturi savo vaikų, nieko apie juos nežino, mamos, kuri pačioj savo senatvėj liko viena vargui, terorui, moralinėms kančioms. Prieš mano akis man ir Meilytė, šviesiausioji, humaniškausioji esybė, mano sesuo. Kokias kančias ji kenčia, budinti žildama ties trijų vaikučių gyvybėmis. Jų gyvenimas sutryptas (GDP: 177).

M. Gimbutienės ryšys su Lietuva užsimezgė tik atšilimo laikotarpiu, po Stalino mirties, nors, kaip prisimena M. Lukšienė, pirmasis Marijos laiškas atskriejo dar 1951 m. (GLP: 207). Laiškai pradžioje buvo pasirašinėjami svetimais vardais – saugumo sumetimais Marija pasirašydavo kaip Sulė (pagal namo, kuriame gyveno, savininko pavardę Sullivaną), vyrą Jurgį įvardydavo Juryte, o brolių Vytautą – Viktute. Atsivėrus galimybei siųsti laiškus, jie pabiro kaip iš gausybės rago. Visi gyvenimo džiaugsmas ir rūpesčiai sugulė į laiškus, kuriuose Marija pasakojo ne tik apie šeimą, draugus ir lietuvišką visuomeninę veiklą, bet ir apie akademinį darbą, dėstymą universitete, keliones į mokslines konferencijas ir pasaulinius kongresus, dalijosi

archeologinių kasinėjimų įspūdžiais ir viskuo, kas jai atrodė svarbu. M. Gimbutienė mamai yra parašiusi daugiau kaip 400 laiškų ir apie 200 atvirlaiškių (APL: 275). Švelniai, su meile kreipėsi Marija į mamą, tardama „Brangioji mano mamulyte“, „Mamuliuk, tu mano brangiausia“, „Esu su Tavim nuolat nuolat mintyse“, „Bučiuoju ir glostau tau rankytes“, „Būsiu visad arti Tavęs...“ (APL: 275–334). Su ne mažesne meile jai rašė mama: „Brangiausioji dukryte!“, „Brangiausioji mano dukružėle“ (APL: 308). V. Alseikienės laišakai pripildyti pasididžiavimo dukra, o sykiu ir susirūpinimo jos darbais, šeima, sveikata, juose netrūksta ir palaikymo bei, žinoma, motiniškų pamokymų ir patarimų: „Tu esi auštantis rytas pavasario, tu pati to gal nesupranti“⁶; „Kokie dieviški žmonės dabar supa Tave! Juk tai – pasaulinis elitas. Kuo daugiau reikia su tais žmonėmis bendrauti. Daugiau gausi su gyvais žmonėmis bendraudama negu jų knygas skaitydama“ (APL: 309); „Dėl knygos *Baltai* – nesisielok. Turbūt nei vienas rašytojas reikiamam terminui nėra parašęs knygos. Po tiek darbų vienus metelius gali sau leisti pabūti nuleidus sparnelius; atgauti jėgas ir jaunystę“ (APL: 308).

Iš Lietuvos gautus laiškus Marija skaitydavo visai savo šeimai. Dukra Živilė Gimbutaitė prisimena:

Nuo pirmųjų susirašinėjimo su giminėmis Lietuvoje metų, *ca.* 1954–55, jei ne anksčiau, prie vakarienės mama garsiai perskaitydavo laiškus iš savo mamos, Veronikos Alseikienės, iš tetos Julijos Matjošaitienės, gyvenančių Kaune, ir pusseserės Meilės Lukšienės Vilniuje – su paaiškinimais, nes reikėdavo iššifruoti tam tikrus kodus bei slapyvardžius itin atsargioje korespondencijoje. Neužilgo prasidėjo siuntinių pasikeitimas su močiute Kaune, kuri mums siuntinėjo knygas ir liaudies meno objektus – medžio skulptūrėles, gintarą, tautinius drabužius, juostas, kilimėlius, išdrožinėtas dėžutes, rėmelius fotografijoms, knygoms odinius viršelius... net kiniškas vazes! Kai mama išpakuodavo jos siuntinius, didysis stalas valgomajame kambaryje tapdavo liaudies meno, rankdarbių ir egzotikos parodėle. (Močiutė pradėjo domėtis liaudies menu ir rinkti eksponatus būdama pensininke. Kiek ieškojimo, gudravojimo ir pažinčių reikėjo tokiems siuntiniams sudaryti nei neįsivaizdavome.) Tėveliai siųsdavo Lietuvon medžiagas drabužiams, vaistus ir maisto produktus (GDP: 198).

Siuntiniai buvo būdas palaikyti ryšį su artimaisiais. Gausios dovanos plaukė į Lietuvą iš Amerikos, bet ne mažiau gausios ir brangios – iš Lietuvos. V. Alseikienė dovanomis reiškė savo meilę dukrai, kūrė lietuvišką aplinką Marijos namuose ir palaikė jos lituanistinę veiklą Amerikoje. Anot M. Lukšienės,

.....
6 1960-05-09 laiškas, saugomas Lietuvių literatūros ir meno archyve, F. 459, ap. 3, b. 303, l. 1, prieiga internete: <http://virtualios-parodos.archyvai.lt/lt/virtualios-parodos/34/marija-birute-alseikaite-gimbutiene-pasaulini-pripazinima-pelniusi-lietuve-mokslinike/exh-204/korespondencija/case-1031>, [žiūrėta 2021-02-15].

kai tik sovietmečiu šiek tiek geležinė siena prasivėrė, V. Alseikienė siuntė dukrai ne tik mokslinę ir grožinę literatūrą, kad dukros saitai su kraštu nenutrūktų, toliau tvirtėtų, bet ir meno eksponatus, ypač liaudies skulptūrą, kad dukra konkrečiais eksponatais galėtų kelti mūsų išseivių kultūrinį atsparumą ir informuoti intelektualinius amerikiečių sluoksnius (LP: 508).

Iš mamos atsiųstų lietuvių liaudies meno kūrinių M. Gimbutienė 1963 m. surengė nedidelę parodą Bostono universiteto Liaudies meno centre (GDP: 217), vėliau, 1966 m., – didesnę parodą Kalifornijos universitete Los Andžele (APL: 248). V. Alseikienė džiaugėsi, galėdama pradžiuginti dukrą, o kartu prisidėti prie, jos žodžiais tariant, „lietuvių liaudies meno propagavimo pasaulyje“ (iš laiško V. Alseikai 1966-04-27; APL: 238). Po parodos Los Andžele ne tik M. Gimbutienė, bet ir jos mama sulaukė gražių atsiliepimų ir padėkų. V. Alseikienė rašė: „Dabar aš turiu daugiau džiaugsmo, nes gaunu laiškus iš visai nepažįstamų man asmenų; visi lietuviai džiaugiasi, o svetimtaučiai stebisi, nes jie pirmą kartą aplankė tokią parodą“ (iš Alseikienės laiško V. Alseikai 1967-01-06; APL: 248). Tad M. Gimbutienės mama, siųsdama knygas ir siuntinius dukrai, jautėsi ne tik suteikianti džiaugsmo dukrai, bet ir prisidedanti prie jos mokslinės ir visuomeninės veiklos, drauge su dukra dirbanti svarbius darbus. Ji stengėsi suprasti ir Marijos akademinius ieškojimus. Anot I. Lukšaitės, „kai Marytė atsiuntė vieną iš savo angliškųjų knygų, teta Verutė buvo 82 metų. Ji nutarė išmokti anglų kalbą, kad galėtų perskaityti, ką rašo Marija“ (GLP: 215). Nors skaityti nebuvo lengva, ji neatsisakė savo sumanymo; sūnui Vytautui 1963 m. rašė: „Išėjo jos knyga *Baltai*. Tikriausiai turi. Mes visi čia džiaugiamės – meniškai išleista. Kaip gera Tau, kad Tu lengvai gali ją perskaityti, o aš vis dar vargstu ją skaitant su anglų kalbos žodynu“⁷ (APL: 206). *Baltų* pasirodymo proga V. Alseikienė Kaune surengė savotiškas šios knygos sutiktuves. „Savo namuose buvau suruošusi kavutę M[arijos] knygos *Baltai* pasirodymo proga“, – rašė V. Alseikai (APL: 210).

Gausūs ir didžiuliai mamos siuntiniai Mariją ir džiugino, ir sykiu vertė nuogausti, kad mama viršija savo galimybes. Laiškuose matome susižavėjimą ir drauge susirūpinimą: „Siuntinys tiesiog „nežmoniškas“. Negalim mes suprasti, kaip Tu viską gali nupirkti, kaip Tu sau nieko nepasilieki, kaip Tu turi tiek jėgos. Tomis dovanomis labai džiaugiamės (kai ką atidėjau Kalėdoms)“ (1958-10-16; APL: 294); „Tu nebevark su nesibaigiančiais, fantastiškais, kvapą gniaužiančiais siuntiniais.

7 Kita vertus, V. Alseikienė slapčia tikėjosi aplankyti dukrą, nors vilties nebuvo daug; 1960 m. laiške ji rašė: „Rašiau, kad mokausi anglų kalbos, kad aplankyti jus, bet vargu ar gausiu leidimą.“ Iš 1960-05-09 laiško, saugomo Lietuvių literatūros ir meno archyve, F. 459, ap. 3, b. 303, l. 1, prieiga internete: [http://virtualios-parodos.archyvai.lt/lt/virtualios-parodos/34/marija-birute-alseikaitė-gimbutiene-pasaulini-pripazinima-pelniusi-lietuve-mokslininke/exh-204/korespondencija/case-1031, \[žiūrėta 2021-02-15\]](http://virtualios-parodos.archyvai.lt/lt/virtualios-parodos/34/marija-birute-alseikaitė-gimbutiene-pasaulini-pripazinima-pelniusi-lietuve-mokslininke/exh-204/korespondencija/case-1031, [žiūrėta 2021-02-15])

Per daug jau Tau vargo ir pinigų. Esu per daug jau išlepinta“ (1962-02-03; APL: 312); „Tavo šimtas siuntinių mane labai jaudina. Nežinau, kaip išlyginti ir atlyginti meilę, laiką, pinigus, energiją. Bijau, kad nepervargtum“ (1964-02-11; APL: 314). V. Alseikienė gerai išmanė siunčiamų dalykų vertę ir mokėjo tiksliai parinkti tai, kas džiugintų Mariją. Be lietuviškų leidinių ir liaudies meno, ji siuntė lietuvių dailininkų paveikslus ir gintaro dirbinius, norėjo, kad Marija sukauptų išskirtinę lietuvių meno kolekciją. Marija, atsiliepdama į tai, mamai rašė:

Iš visų dalykų, be abejonės, didžiausią furorą čia sukelia gintaras. Šiuo metu, kai taip dažnai einu į svečius, visą laiką nešioju gintarus – tai sudaro didžiausią atrakciją. Su gintaro gabalėliu gali palenkti sau didžiausių ponių širdis (1962-02-03; APL: 312).

Tačiau gaunamos dovanos Marijai pirmiausia buvo ne daiktai, o tarpininkai, siejantys ją su mama. Štai kaip ji vertino mamos atsiųstus gintarinius karolius:

Tuos gražiuosius gintarus gavau prieš išvykstant ir visą laiką nešiojau: kiekvienoje paskaitoje ir priėmimuose. Nebuvo dienos, kad kas nebūtų jais susidomėjęs. Gintarui esu padariusi didžiausią reklamą, o tai, kad man viskas sekėsi, įvyko ir dėl to, kad nešiojau gintarus; mat juose glūdi ir Tavo gyvybės ir meilės jėga, kuri mane visur lydi ir stiprina (1966-04-25; APL: 317).

Mamos dovanoti daiktai Marijai simboliškai reiškė pačią mamą, nesvarbu, kaip toli ji buvo. Šis ryšys per daiktus išliko net ir po motinos mirties. K. Jankauskaitei, 1989 m. viešėjusiai M. Gimbutienės namuose Topangoje, Marija sakė: „Aš turiu savo motinos sidabrinį šaukštelį ir valgau tik su juo. Taip, rodos, bendrauju su mama. Man tai labai svarbu“ (GILP: 412).

Planuodama keliones į Europą Marija vylėsi kada nors atvykti ir į Lietuvą. Tokia proga atsirado 1960 m. vasarą, kai Maskvoje buvo rengiamas 25-asis tarptautinis orientalistikos kongresas. Tą vasarą M. Gimbutienė buvo gavusi stipendiją dirbti Europoje, skaitė pranešimus Atėnuose, Sofijoje, Belgrade ir kitur, o rugpjūčio mėnesį tikėjosi atvykti į Maskvą, vėliau iš ten pasiekti ir Lietuvą (GILP: 39–40). Po beveik dešimt metų susirašinėjimo su mama pagaliau nušvito viltis susitikti. Tačiau JAV piliečių, o ypač emigrantų, atvažiavimas į Sovietų Sąjungą tuo metu buvo itin rizikingas. Galutinai apsispręsti paskatino mamos ryžtas atvažiuoti į Maskvą susitikti su dukra. 1960 m. liepos 28 d. J. Gimbutui ji rašė:

Kolegos įtikinėjo mane jokia būdu nevykti Rusijon ir Lietuvon. Buvau jau nusprendus nevykti, bet atėjo du mamos atvirukai. VII.30 ji jau bus Maskvoj. Rizikuosiu, gal Dievas padės. Tučiuojau užsiregistruosiu Amerikos pasiuntinybėj (GDP: 210).

Susitikimas su mama buvo be galo jaudinantis, tačiau labai įtemptas dėl nenusėjamų sovietinių struktūrų veiksmų. M. Gimbutienė vėliau tai skausmingai prisiminė:

Pirmąkart pasimatėm po 16 metų. Aš tada atskridau į tarptautinį Maskvos simpoziumą. Buvau visą laiką sekama saugumo agentų, niekaip negalėjau atitrūkti nuo ekskursijų. Motina nežinojo, kokiame viešbutyje būsiu apsistojusi. Mes patys iki paskutinės minutės nežinojom. Motina apvažiavo visus viešbučius užsieniečiams, bet niekur mano grupės nerado. O kai jau rado, tai administracija slėpė, kad tokia Gimbutienė yra atvykusi su grupe. Motina davė darbuotojoms pinigų, tuomet patvirtino, kad tokia yra. Tada galėjom susisiekti. Pasimatėme Lenino muziejuje. Kai susitikom, ilgai bijojome viena prie kitos prieiti. Verkėm, verkėm abi nūsikusios į eksponatus... Paskui kaip muziejaus lankytojos susiėjom į vieną tašką. Kai atvykau į konferenciją, prisistatė toks tipukas ir pasakė, kad vis tiek žino, kur aš buvau (GILP: 413).

Po ilgo 16 metų tarpo pirmasis pasimatymas vyko lyg sulėtintame kine – pradžioje vien tik sekimas žvilgsniu slapčia, nusigręžus į eksponatus ir slepiant ašaromis vilgomas akis, pamažu slenkant artyn iki atsiduriant viename taške. M. Lukšienė, buvusi drauge su V. Alseikiene, prisiminė labai panašiai: „Sutartoje salėje susitiko akys, pamažu slinkome stendais viena prie kitos, nesulaikydamos ašarų, kol rankos susikibo virš kažkokios iškasenos stende“ (GLP: 207)⁸. Praeitį ir dabartis *susikibo* į vieną akimirką, išsiilgusios rankos, susikabinusios virš archeologinių eksponatų, įveikė laiką, erdvę ir politines kliūtis, simboliškai sujungė Mariją, nugrimzdusią archeologiniuose tūkstantmečiuose už tūkstančių kilometrų, ir jos brangiausias moteris – mamą ir pusseserę *Meilytę*.

Maskvoje Marija su mama ir M. Lukšiene susitiko ir bendravo keletą kartų. Kongresui pasibaigus M. Gimbutienė vyko į Kaukazą, o viešnagės pabaigoje jai pavyko trims dienoms atvykti į Lietuvą (GDP: 210). Į Kauną tąsyk nebuvo leidžiama važiuoti, mama su Marija matėsi Vilniuje. Gimbutienė buvo viena pirmųjų lietuvių, po priverstinės emigracijos lankusių Lietuvą, dėl to ne vienas išeivis į ją žiūrėjo įtariai. M. Lukšienė pasakojo:

Marija atkentėjo už savo pirmąsias viešnages. Jai vienai pirmųjų išeivių dėl savo mokslininkės statuso teko apsilankyti ir Lietuvoje. Pirma tik Vilniuje, ligi Kauno, o vėliau su atitinkama „palyda“ – iki Klaipėdos ir kitur. Atkentėjo Marija nuo savųjų, nuo išeivių, nes ji sulaužė geležinę išeivių nuostatą nieko bendro neturėti su bolševikine Lietuva. Santaros-Šviesos žmonės – jiems priklausė ir Marija – iškėlė priešingą šūkį: neužsišklęsti nuo Lietuvos, o atsigręžti veidu į Lietuvą, t. y. žinoti visa, kuo gyvena Lietuva, suprasti, kad atėjus valandai būtų galima tikslingai padėti (GLP: 207).

.....
8 M. Lukšienė tuo metu buvo Maskvoje, nes jos vyras gydėsi Burdenkos ligoninėje.

Lietuvoje M. Gimbutienė lankėsi daugiau kaip dešimt kartų. Su mama ji buvo susitikusi bent septynių viešnagių metu: 1960, 1965 (drauge su dukra Živile), 1966 (su dukra Rasa), 1968, 1969, 1970 (lankėsi su dukra Živile), 1971 m. (APL: 34, 231, 245, 263; GDP: 243, 260–261, 263). Po mamos mirties viešnagės suretėjo; tik prabėgus gerai dešimčiai metų M. Gimbutienė vėl svečiavosi Lietuvoje 1981, 1986, 1988, 1993 m. (GLP: 212–213). 1968 m. pas močiutę V. Alseikienę viešėjo M. Gimbutienės dukra Danutė; kitais metais vėl atvykusi į Kauną čia ji ištekėjo už Vidimanto Valatkos, su kuriuo susipažino prieš metus, o „vestuvinę puotą suruošė močiutė Alseikienė savo bute Mickevičiaus gatvėje“ (GDP: 243).

Marijos viešnagės Lietuvoje nėra gausiai dokumentuotos. Vieną kitą žinią apie ankstesnius apsilankymus suteikia šeimos narių prisiminimai. Štai keli epizodai iš 1965 m. buvimo Lietuvoje. Živilė Gimbutaitė pasakojo:

Iš Vilniaus stoties, kurs mus pasitiko būrys giminių, važiuojame mašina su močiute Veronika Alseikiene pas ją į Kauną. Pusiaukelyje sustojome, močiutė ištraukė krepšį su maistu mus pavaišinti, pasistiprinti po ilgos kelionės. Močiutės bute Kaune, Mickevičiaus g. 15 praleidome savaitę nuolat vaišinamos jos prietelių kompanijoje. Mieste aplankėme Čiurlionio galeriją, Karo muziejų, Petrašiūnų kapines. Pavažiavome ir į tolimesnes vietas – Trakus, Anykščius, Šiaulius, Palangą – nes Mariją Gimbutienę, kaip vizituojančią mokslininkę, apsiėmė palydėti Užsienio reikalų ministras. Kartu su mumis keliavo Ingė Lukšaitė, kuri, kupina etnologinių ir istorinių žinių, mus apšvietė apie kiekvieną lankomą vietovę, porino sakmes, legendas ir patarles. Vilniuje Giedrė Lukšaitė mums pagrojo vargonais Katedroje, tuo metu dailės muziejuje; lankėme jos studijų draugus, nors kiekviename žingsnyje buvome sekamos (GDP: 260).

Tai buvo pirmas M. Gimbutienės apsilankymas Lietuvoje, kurio metu jai buvo leista nuvykti į Kauną ir kitas Lietuvos vietas (1960 m. ji matėsi su artimaisiais Vilniuje). Tas išvykas prisiminė ir I. Lukšaitė:

Ji labai mielai bendravo su jaunais žmonėmis. Ir tą vasarą, nors tada tai buvo beveik neįmanoma, mes su „Pobeda“ buvome išvažiavusios iš Vilniaus. Važiavo Marija su dukra Živile, jos mama Verutė Alseikienė, mano mama Meilė Lukšienė vairavo, buvau dar paimta aš, žodžiu, pilna mašina moterų. Ir nuvažiuojom, atsimenu, iki Anykščių ir atgal. Jau tada pastebėjau, koks tai buvo nepaprastai ryžtingas žmogus. Pavyzdžiui, nuleido padangą, reikėjo permontuoti visą ratą. Žinoma, mes jau visos susijaudinome, o Marija kažkaip viską su juoku. Ratą permontuoti pavyko, ir aš supratau iš smulkios buitinės detalės, kad tokį dalyką padaryti iš esmės visiškai nesunku. Ir tada jau galėjau pažvelgti į tą užmojų, kaip Marija gyveno, ką ji darė; nuo tada ir sekiau (GLP: 209).

Ką apie Marijos apsilankymą galvojo jos mama, sužinome iš laiškų. V. Alseikienės balsas, pasakojantis apie 1965 m. vasarą, suskamba laiške sūnui Vytautui:

Jos važinėjo po visą Lietuvą; pabuvojo Širvintose, Anykščiuose, Palangoje, aplankė Gintaro muziejų, Telšių muziejų ir, žinoma, išvaikščiojo visus Vilniaus muziejus. Marija daugiausia laiko praleido muziejuose, kur yra archeologinių eksponatų. Ji pasijuto taip, tarytumei per visą tą laiką niekur nebuvo išvykusi iš Lietuvos (1965-09-02; APL: 231; dar žr. GDP: 260).

Vėliau laiške ji nupasakoja ir 1966 m. apsilankymą:

Marytė su Rasyte, viešėdamos pas mane, pasijuto puikiai; kaip prieš karą – plačiai. Rasytė miegojo svetainėje, o Marytė mažajame kambarėlyje. Jos visas aštuonias dienas gyveno mano namuose. Marytė šįmet niekur nevažinėjo, tik studijavo lietuvių liaudies meną muziejuose ir pas profesorių Paulių Galaunę. <...> Tuo metu, kai ji čia viešėjo, pas mus visą laiką svečiavosi giminės ir jos draugės (1966-09-14; APL: 245).

V. Alseikienės laiškuose dukros buvimas Lietuvoje, o ypač namuose, vaizduojamas tarsi praėjusių dienų tąsa, lyg nebūtų buvę skaudaus išvažiavimo, nežinios ir šešiolikos metų nesimatymo. Mama pabrėžė: „Ji pasijuto taip, tarytumei per visą tą laiką niekur nebuvo išvykusi iš Lietuvos“; „pasijuto puikiai; kaip prieš karą – plačiai“. Iš tiesų, kaip ir prieš karą, Marija važinėjo po muziejus, apžiūrinėjo archeologinius radinius ir skaitė paskaitas, o namuose kiekvieną vakarą rinkosi draugai ir giminaičiai. Tarpukaryje buvo susiklosčiusi Janulaičių šeimos tradicija kiekvieną antradienį rengti penktos valandos arbatėles (*five o'clockus*) paeiliui pas Veroniką, seserį Juliją ir brolių Augustiną (vadinamasis „Janulaičių klubas“), į kurias susirinkdavo Kauno šviesuomenė. Ši tradicija išliko ir sovietmečiu. Tomis retomis progomis, kai iš Amerikos atvykdavo Marija, arbatėlės vykdavo kiekvieną dieną, visi troško su ja pasimatyti, pasikalbėti (APL: 34). M. Lukšienė pavadino tuos susitikimus *pilnatvės laiku*: „Tai buvo nuostabus bendravimas, puikūs žmonės ir susitikimai, pokalbių temos. Tai buvo pilnatvės laikas“ (APL: 34).

GYVYBĖS SIŪLAS

Vis dėlto gyvi susitikimai buvo tik trumpi tarpniai tarp ilgų išsiskyrimo laikotarpių, kurie buvo pripildyti laiškuose aprašomų gyvenimo įvykių ir abipusių jausmų, sustiprintų dovanomis. Tačiau šie trumpi susitikimai leido Marijai lengviau jausti ryšį su mama, mintyse ir vaizduotėje panirti į mamos namų aplinką Kaune. 1970 m. Marija rašė mamai: „Šiandien kaip tik apie tave daug galvoju ir, rodos,

sėdžiu mūsų valgomajame kambaryje. Kaip vis dėlto svarbu fiziškai apsilankyti, kad po to būtų lengviau mintims skrajoti“ (APL: 329).

Kita vertus, M. Gimbutienė turėjo ypatingą dovaną pajauti artimus žmones, nepaisant skiriančio atstumo. 1971 m. sausio mėnesį laiške mamai, gulinčiai ligoninėje po sudėtingos chirurginės operacijos, Marija rašė apie ypatingą būseną, kurioje ji mato ir jaučia ją per atstumą:

Naktį iš antradienio į trečiadienį, sausio 18–19 dienomis, kada pas Jus jau buvo diena, Tave labai gerai mačiau ir turbūt visai taip, kaip tu buvai prieš operaciją. Be laiškų ir telegramų žinojau, kas dedasi. Tikiu į telepatiją. Negalėjo būti jokio specialaus nervinimosi ar sapno. Tą dieną turėjau daug svečių ir, nežiūrint to, su Tavimi galėjau pasikalbėti 16 000 ar daugiau kilometrų atstume! (1971-01-25; APL: 330).

Gilų artumo išgyvenimą Marija patiria ir mamos laidotuvių dieną; 1971 m. spalio 5 d. rašytame laiške M. Lukšienei ji kalbėjo apie regėjimus ir vaizduotės galią:

Brangiausioji mano Meilužyte,

Mačiau tavo baltą galvą, netrukus po pasikalbėjimo su Giedre. Įvyko susijungimas, išnirai iš tolumos, buvai čia pat, stipriai pasižiūrėjai. Nereikėjo ilgos kalbos, žodžių. Tu irgi tikrai matei mane. Ši telepatija man irgi buvo be galo svarbi. Iš dalies kiek palengvėjo, nes žinau, kad Tu esi manęs dalis ir mano nebuvimas nebuvo visiškai nebuvimas. Tu liudijai ir mano fizinį atsisveikinimą su Mamyte. <...>

Šiandien pradedu įtikėti ir vis iš naujo ir iš naujo viską matyti, kaip palikau, kaip buvo, kaip atsisveikinta. Matau visu ryškumu Mamuliuką [Juliją Matjošaitienę – D. V.], Tave, Jadžę, Aldoną, visus visus vilniečius, vainikus, gėles, audinius. Liečiu juos visus ir kiekvieną žiedą atskirai. Tavo rankomis glostau paskutinį kartą mamytės veidą, plaukus. Matau jos besiskleidžiantį, amžiną šypsnį ir įsirėžusius kaip į akmenį jos didelės valios pėdsakus. Bučiuoju ir imuosi, semiuosi, visam stengiuosi labai viską simbolinti, skaptuoti iš akmens. Mama dabar visai tikrai Topangoj, taip kaip ketino. Kažkas plyšo skausmingai, trūko siūlas. Liko paskutinioji oazė – Mamuliukas, Tu ir niekad neišblėsiantieji gerieji patarimai (GLP: 168–169).

„Kažkas plyšo skausmingai, trūko siūlas“ – nutrūksta gyvybė, kartu nudžiovindama gyvą, pulsuojančią virkštelę, jungiančią dukrą su mamą. Bet „mama dabar visai tikrai Topangoj, taip kaip ketino“. Mirtis nutraukė gyvybės siūlą, bet drauge sunaikino ir fizinius apribojimus, atstumai ėmė nieko neberekšti. Ryšys dabar kitoks – ne Marija lanko mamą namuose, o mama gali įžengti į Marijos namus, kuriuos taip troško aplankyti.

M. Gimbutienė buvo iš tų mokslininkių, kurių akademinis ir asmeninis gyvenimas sudarė vienį, tiriamoji medžiaga tiesiogiai veikė pasaulėjautą, o stiprios

vertybinės nuostatos kreipė veikti toje srityje, kuri atrodė esmiškai svarbi, ir čia ieškoti atsakymų į svarbiausius gyvenimo klausimus. Apmąstymai apie gyvybę ir mirtį Marijai buvo ne tik akademiniai Senosios Europos religijos tyrimai, bet ir sudarė dalį jos asmenybės. Į mąstymo lauką ji įtraukė ir jautimus, pasitikėjo jais. „Gyvybinė energija negali žūti, ji išlieka, – sakė M. Gimbutienė, – ir daugelis mūsų jaučia, kad mūsų mirusieji yra tarp mūsų, galutinai neišeina“ (GLP: 123). Tiriami religiniai vaizdiniai ir reiškiniai jai buvo tikri. „Kaip gali mitologiją tyrinėti žmonės, patys netikintys anapusiniu, pomirtiniu gyvenimu! Jie nieko negali suprasti, jie patys viską sugalvoja!“ – sakė Marija (GILP: 442). Todėl mamos mirtis Marijai buvo ne išnykimas, o gyvybės perėjimas į kitokią būtį, kuri, ją pripažinus ir priėmus, nebėra baisi. Vėliau, po daugiau kaip dvidešimt metų, jai neatrodė baisi ir jos pačios artėjanti mirtis, nes tai grįžimas pas savuosius. Reikšdama savo valią po mirties būti palaidota Lietuvoje, šalia mamos, ji rašė: „Kaip gera sugrįžti į savo žemę, pas savo senolius. Kaip malonu ir gražu tai“ (GILP: 431). Ant M. Gimbutienės ir V. Alseikienės kapo stovi Madona su kūdikiu (skulptūros autorius Vladas Vildžiūnas), kurią Marija pastatė po mamos mirties. Anot M. Gimbutienės, Madonos figūra – tai Senosios Europos religijos palikimas, amžinoji deivės Motina, skleidžianti gyvybę ir moteriškąjį kūrybinį pradą (Gimbutas 1999: 26; Gimbutienė 2002: 67). Ši figūra ant M. Gimbutienės ir V. Alseikienės kapo tapo gilaus mamos ir dukros ryšio bei iš kartos į kartą perduodamų gyvybinių galių simboliniu įprasminimu.

Matant nepaprastai stiprų, o sykiu be galo jautrų M. Gimbutienės santykį su mama, kyla klausimas, ką tas ryšys reiškė Marijai, kodėl jis jai buvo toks svarbus. Atsakymą randame laiškuose. Marija mamai rašė apie gyvybės jėgą ir stiprybę:

Tavo šviesumas, Tavo valia man liks amžinu pasididžiavimu, pavyzdžiu ir vis naujai pripildys *jėgomis gyventi* (čia ir toliau kursyvas mano – D. V.). Už tai aš užvis esu dėkinga, nes tai – amžini dalykai (1970–10–21; APL: 328).

Ačiū Tau labai labai už Tavo šilumą, už Tavo rūpestį, už meilę. Tas man duoda be galo daug *jėgų gyventi* ir dirbti. Ir dėl to dabar aš taip puikiai galiu dirbti. Dėka Tau, dėka Tavo stiprybės. Būk stipri ir toliau, kas bebūtų (1971–02–17; APL: 332).

Tokie gražūs Jūsų laišukai. Tartum *daug stiprybės grįžo*. Prieš metus jaučiausi nekaip, buvau pavargusi, bet dabar labai gera sveikata, ypatingai, kad yra kam palinksmint širdelę (1956–02–28; APL: 289).

Atėjo spalvota nuotrauka, o netrukus ir ilgas laiškas. Tu turbūt žinai, kaip jie mane praturtina ir *atgaivina*. Taip didžiuojuosi ir džiaugiuos Tavimi ir slapta tikiu, kad gal ir aš mokėsiu šitaip prasmingai gyventi; niekad *nepasenti, išlikti kupinai gyvybės, meilės, jėgų*, pasiremiant meile ir pagalba artimiesiems (1958–12–12; APL: 297).

Štai ir Tavo laiškas: mano gimimo dienai kaip tik. <...> Leidau dieną sodinant medelius. Pranas padėjo. Dabar jau turiu devyniolika vaismedžių: abrikosų, persikų, apelsinų,

citrinų, slyvų, vieną obelaitę ir vieną figą. Ir dar noriu daugiau. Bus sodas kokių 25 medžių. Pragyvenus beveik pusę šimto metų, *vis noris ką nors sodint, kad augtų*. Nesvarbu, kada užaugs, svarbu, kad tik augtų ir būtų gražu. Tikiuosi dar daug kartų ir daug metų pasigrožėti, nes įsitikinau, kad nugalėjau savo ligą ir dabar jau nieko nebijau. Matyt, *iš Tavęs paveldėjau kai ką, ypač valią gyventi* (1970-01-23; APL: 320).

Laiškuose kartojasi žodžiai *gyvybė, gyventi, gairinti, stiprybė, jėga*, rodantys, kad ryšys su mama Marijai teikė gyvybinių jėgų lyg maitinanti upė. *Gyvybė* yra bene pats svarbiausias žodis kalbant ir apie M. Gimbutienės darbus, ir apie ją pačią, trykštančią gyvybine energija ir mokančią džiaugtis gyvenimu net sunkiausiomis aplinkybėmis. I. Lukšaitė yra tą pastebėjusi: „Marija rašė apie gyvybę, bandė rekonstruoti Senosios Europos gyvybingumą išpažįstančio tikėjimo bruožus, bet Ji ir pati buvo savo gyvenimu tos gyvybės apoteozė“ (GILP: 211).

Viename iš laiškų mamai, rašytame dar prieš pirmąjį susitikimą, randame gyvybės medžio vaizdinį; jį Marija pasitelkė mamos dovanoto liaudies meno kūrinio raštams apibūdinti ir per jį išreiškė santykį su mama bei šeimos moterimis:

Vakar atėjo laiškelis. Kaskart man jis atneša tartum šventę, tartum *atsinaujinimą*; atrodo, kad čia pat saviškių pulsas plaka. Prieš keletą dienų atėjo siuntinys su geltonai žalsvu kilimėliu. Jame auga stebuklingas augalas – *gyvybės medis*. *Vitališkai išbujojęs*, o aplink išmėtytos saulutės pakelia jį dangiškon sferon ir persunkia jį tokiu grožiu ir tyra poezija. <...> Kilimėlis kaba svetainėje ant geltonos sienos. Dabar ir prieš mano akis. <...> Juk tai mano pats mėgstamiausias simbolis – *gyvybės medis, gaivalingoji gėlė*, perausta ir perleista per grožio ir fantazijos prizmę. Čia įsiūta liaudies išminties, kuria ir aš iki šaknų esu persiėmusi.

Prieš mane daug nuotraukų: Verutės, Julytės, Meilės. Ar ne jos tai kaip saulutės šviečia, ar ne jos tai laimina *atžalėles augti?* (1957-05-18; APL: 290).

Gyvybės medis, *gaivalingoji gėlė* M. Gimbutienės laiške išauga iki dangiškos sferos ir prisipildo grožio, poezijos ir išminties. Ir Marija, viso to „iki šaknų persiėmusi“, pati tarsi tampa augalu, kuris leidžia *atžalėles*, nes jos brangiausiosios – mama Verutė ir teta Julytė su Meile – *kaip saulutės šviečia* ir *laimina*. Tos atžalos – tai ir Marijos knygos, ir jos dukros, ir nuostabūs sodai, kuriuos ji išdžiūvusioje žemėje išaugino savo namuose Topangoje ir Liucernos dykumoje.

M. Gimbutienė nuo vaikystės supusi moterų bendrija, emigracijoje ją stiprinęs gyvybės ryšys su mama, moteriškas solidarumas ir dvasinė bendrystė su teta Julija Matjošaitiene bei pussesere Meile Lukšiene buvo Marijos gyvybės šaltiniai, kurie ne tik stiprino ją pačią, bet ir maitino deivių civilizacijos teoriją. Drąsa matyti moteris kaip Europos civilizacijos kūrėjas nebūtų galėjusi rasti, jei ne stiprios, drąsios,

protingos ir veiklios moterys, supusios ją nuo vaikystės ir buvusios įtikinančiais pavyzdžiais. Gilus bendrystės pajautimas ir neabejojimas moterų kuriančiąja galia vedė Mariją ten, kur ji galėjo tai išvelgti ir išryškinti – į archeologijos ir mitologijos tyrimų laukus, moteriškąją Senosios Europos deivių–kūrėjų civilizaciją. Už Marijos Gimbutienės atradimus turime būti dėkingi ne tik jos ypatingam talentui, bet ir kelioms stiprių lietuvių moterų kartoms.

ŠALTINIAI IR LITERATŪRA

- APL – *Daktarės Veronikos Alseikienės prisiminimai ir laišakai*, sudarytoja Kornelija Jankauskaitė, Vilnius: Žaltvykslės knygos, 2010.
- GDP – Marija Gimbutienė. *Dienoraštis ir prisiminimai*, sudarytoja Živilė Gimbutaitė, Kaunas: Naujasis lankas, 2015.
- GILP – *Marija Gimbutienė... iš laiškų ir prisiminimų*, sudarė Živilė Gimbutaitė ir Kornelija Jankauskaitė, Vilnius: Žaltvykslė, 2005.
- GLP – Marija Gimbutienė. *Laimos palytėta: straipsniai, recenzijos, pokalbiai, polemika, laišakai, vertinimai, prisiminimai*, sudarytoja Austėja Ikamaitė, Vilnius: Scena, 2002.
- LP – Julija Biliūnienė–Matjošaitienė, Meilė Lukšienė. *Laiko prasmės*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2004.

Gimbutas Marija 1999. *The Living Goddesses*, edited and supplemented by Miriam Robbins Dexter, Berkley–Los Angeles–London: University of California Press.

Gimbutienė Marija 2002. *Senovės lietuvių deivės ir dievai*, Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla.

Navickaitė Rasa 2019. *The Prehistoric Goddess of the Late Twentieth Century: Transnational Feminist Reception, Construction and Appropriation of Marija Gimbutas*: doctoral dissertation, Central European University, Budapest, 2019, prieiga internete: http://www.etd.ceu.edu/2020/navickaitte_rasa.pdf, [žiūrėta 2021-05-15].

At the Roots of the Tree of Life: Marija Gimbutas among the Family Women

DAIVA VAITKEVIČIENĖ

Summary

Keywords: Marija Gimbutas, Veronika Alseikienė, the Ancient Europe, religion of the goddess, Indo-Europeans, women, family.

The intellectual legacy of Marija Gimbutas – scholar, theoretician and practical archeologist, an active, versatile and sensitive personality – has been hitherto little investigated, including in particular her Lithuanian studies. The article focuses on the relationship that Marija Gimbutas had with her family, especially highlighting her connection with her mother – Veronika Janulaitytė–Alseikienė.

Gimbutas' mother Veronika Janulaitytė–Alseikienė (1883–1971) was among the very few Lithuanian women of the peasant descent that managed to obtain the university education

at the turn of the 19th – 20th centuries. In 1908, she defended her doctoral thesis in medicine in Berlin. However, due to various circumstances, including nostalgia for her homeland, she discontinued her scholarly work in Germany, returning to the Russian Empire of that time. After the WWI, together with her husband Danielius Alseika (doctor, politician and editor of numerous Lithuanian publications) Veronika established the first Lithuanian hospital in Vilnius, engaging in the medical, social and educational activities.

Marija Gimbutas' parents were a rather different personalities. Her father was an idealist ardently pursuing his social and political ideas, while her mother was a rational and practical woman, who took care of maintaining the hospital, social welfare and family matters. Since early childhood, Marija's mother enfolded her daughter with her care, attempting to provide her with everything that she considered valuable, and devoting special attention to her education. Gimbutas' cousin, professor Meilė Lukšienė has described her mother as a "silent soul", since she could not fully realize her talents, but devoted all her energy to enable her daughter to do so. It is obvious that Marija inherited most of her character features from her mother, including courage, determination, inexhaustible energy, industriousness, and vitality.

In spite of the passionate care that she received from her mother, in her childhood and youth Marija regarded her father as her personal ideal and as an example to follow. She considered her rational and pragmatic mother as a given, as someone providing her with good living conditions, and directed her admiration and love to her father. She felt inspired by Danielius Alseika's ideals, his broad humanitarian worldview, his articles on the Lithuanian culture and his devoted work as editor and publisher of the Lithuanian books. She regarded her father as an embodiment of human creativity. However, he died when Marija was just fifteen years old. It took her considerable time afterwards to fully appreciate her mother's love, her dedicated care of the children, and her hard work to ensure family's welfare and security. The author of the article assumes that the active, vital and creative energy, which Marija saw embodied in her father's image and political activities, subsequently inspired her impressive theory of the Indo-Europeans spreading across the whole of Europe. And only later, her down-to-earth side of life became more visible, manifesting in her theory of matristic culture of the ancient Europe.

Marija Gimbutas fully and consciously appreciated her connection with her mother only after she got married and had her daughter Danutė born in 1943. Unfortunately, the development of this connection was suspended because of the necessity for her to flee from Lithuania, which was occupied by the Soviet troops in 1944. Further on, Marija's connection with her mother and other female members of her family (her aunt Julija Matjošaitienė and her cousin Meilė Matjošaitytė-Lukšienė) was maintained from emigration. The first letter from Marija reached Lithuania only after seven years following her departure, and regular correspondence could be established only after Stalin's death. However, when acquiring this possibility, Marija corresponded very actively: she has written over 400 letters and over 200 postcards to her mother.

Another way of maintaining connection with her family was sending packages. Ample gifts were shipped from America to Lithuania; however, Marija received equally dear presents from Lithuania in return. Veronika Alseikienė saw sending gifts as an expression of her love to her daughter, as means of creating the Lithuanian atmosphere in Marija's home and supporting her Lithuanian cultural activities in America. For Marija, things that she received were primarily means of connection with her mother.

Only in the summer of 1960, there finally was hope of meeting in person. Although possibilities of visiting the Soviet Union from the USA were severely restricted, Marija Gimbutas managed to visit her mother at least seven times. These short encounters allowed her to establish a closer connection, and during long times of separation to envision her mother's home in Kaunas.

Anyway, Marija Gimbutas had a special talent of feeling her loved ones in spite of the distance that separated them. She has described her extraordinary state of mind and her

telepathic ability of seeing and feeling her mother, who was hospitalized after a surgery at that time. She experienced a deep feeling of connection also on the day of her mother's funeral, having a vision of her mother finally being able to visit her daughter's home in Topanga – at least after her death. For Gimbutas, considerations of life and death were not merely academic studies of the ancient European religion, but constituted an inherent part of her personality. She discussed the indestructible nature of the vital energy, and the human ability to feel close proximity with the deceased, who never left us completely. The religious images and phenomena that she examined were her reality.

In her letters to her mother, Gimbutas repeatedly used words like *life, living, enliven, strength, vigor*, indicating that she gained strength and energy from this connection. In one case, she even described the tree of life when discussing folk art ornaments on an item that she had received from her mother.

The women that surrounded Marija Gimbutas from her early childhood, the connection with her mother that she maintained even in emigration, the female solidarity and spiritual community that she had with her aunt Julija Matjošaitienė and her cousin Meilė Lukšienė constituted sources of vital energy for Marija Gimbutas that supported not only herself, but also her theory of the goddesses' civilization. The example and authority of her mother and other female relatives enabled Marija to see and recognize in her archeological findings the active and creative female side, creating prerequisites of looking for the female goddesses in the global archeological Paleolithic and Neolithic cultures. Marija Gimbutas could have hardly developed enough courage to establish women as creators of the European civilization, were it not for the strong, brave and active women that surrounded her from her childhood and presented powerful examples for her to follow.

Gauta 2021-09-06